

Forskningsöversikter, yngre framgångsrika forskare

Version 140821

Vetenskapsrådets ämnesråd för humaniora och samhällsvetenskap bestämde i samband med seminariet 2 juni 2014 att be ett tjugotal yngre forskare från hela det humanistisk-samhällsvetenskapliga området att skriva kortare texter om cirka 2 - 3 sidor som svarar på frågorna:

1) vilka förväntningar bör allmänheten, vetenskapssamhället och de politiska beslutsfattarna ha på humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning?

2) vilka visioner har du för forskningen inom ditt vetenskapsfält framöver?

Skribenterna som tillfrågades var/har varit verksamma vid RJ:s Pro Futura-program, ERC:s starting grants, Sveriges unga akademi och VR:s framstående yngre forskare.

Tankar från det humanvetenskapliga verkstadsgolvet

Niclas Burenhult

Språk- och Litteraturcentrum/Humanistlaboratoriet, Lunds universitet

Det nya årtusendet bjuder på spännande tider för humanvetenskaperna. Förutsättningarna för att analysera och förstå människan som tänkande, kommunicerande och agerande social och kulturell varelse har aldrig varit bättre. Nya högteknologiska och lättillgängliga metoder bidrar stort till denna utveckling. Hjärnavbildningsteknologi, ögonrörelsemätare och Virtual Reality-miljöer tjänar dagens kognitionsforskare och psykologer. Den molekylära revolutionen (i synnerhet DNA-analyser) skapar svindlande möjligheter för arkeologer, antropologer, demografer och historiker att studera individers och populationers djupa historia och släktskap. 'Big data' i form av multimediala korpuser är outtömliga källor för språk- och musikvetare och andra som undersöker mänsklig kommunikation i kulturmiljöer världen över. Satellitförmedlade spatiala data kartlägger med millimeterprecision såväl forntida som nu levande befolkningars bosättningar och aktiviteter. Internet, sociala medier och appar skapar aldrig tidigare skådade förutsättningar för global 'crowdsourcing' och 'citizen science' i humanvetenskapernas tjänst. Och listan kan göras mycket längre.

Men det är inte bara de enskilda forskningsmetoderna och -teknologierna i sig som gör nutiden omvälvande för humanvetenskaperna. Den moderna tekniken skapar också helt nya förutsättningar att integrera olika datatyper, insamlade med olika metoder, i en och samma konceptuella och analytiska miljö. Möjligheterna att metodologiskt triangulera kring en forskningsfråga har därmed förbättrats, liksom möjligheten att ställa nya och större frågor. Humanvetenskapernas traditionella metoder, modeller och kunskap har naturligtvis en central roll att spela i denna integration. Haplogrupp-analys går hand i hand med kyrkböcker. Datorgenererad fylogenetisk modellering av språkhistoriska processer närs av 200-årig tradition av komparativ fonologi. GIS-modeller av jägare-samlares försörjningsstrategier förutsätter gammalt hederligt fältarbete. Och så vidare.

Utvecklingen kommer också att innebära en revolution i förmedlingen av forskningsresultat och regenereringen av forskningsagendan. Stora, välintegrerade och lättåtkomliga digitala datamängder kommer att vara ypperliga analysmiljöer för studenter, doktorander och kommande generationer av forskare. De är också analytiska mötesplatser för kollegor, discipliner och forskningsinriktningar, där idéer och forskningsuppgifter föds, dryftas och vidareutvecklas. Vidare kan de öppna upp helt nya kontaktytor med allmänheten och gör därmed 'tredje uppgiften' till en mer integrerad del av forskarens uppdrag.

I alla dessa avseenden ser framtiden ljus ut för humanvetenskaperna. Men det råder naturligtvis ingen brist på utmaningar. En är psykologisk. Det råder fortfarande en utbredd skepsis mot (eller åtminstone ett ointresse för) vad som uppfattas som alltför naturvetenskapliga arbets- och tänkesätt, framför allt inom delar av humaniora. Fortfarande framhävs avgrunds djupet mellan kvalitativ och kvantitativ forskning, mellan interpretivism och positivism. Rent av uppfattas traditionella humanistiska ideal och ethos – som betoningen på den fria tanken, tolkning, reflektion, värdering och sammanhang – som hotade av den metodologiska invasionen. Dock är skillnaderna i inställning här stora inom och mellan disciplinerna. Men faktum är att i denna kaskad av nya metoder och infallsvinklar har dessa traditionella humanistiska ledstjärnor en förnyad och viktigare roll att spela än kanske någonsin tidigare. Inte som bromsklossar eller motvikter, utan som drivande och koordinerande krafter i valet av frågeställningar och metoder, tolkningen av resultat, och belysandet av underbyggande sammanhang och värden. Med dagens tekniska möjligheter är det nästan bara fantasin som sätter gränserna, och i så motto borde humanvetenskaperna inte ha något att frukta. Tvärtom. Men det förutsätter nyfikenhet, öppenhet och en vilja att mötas över ämnesgränserna. Incitament i form av satsningar bör fokusera på forskningsidéer som uttryckligen går ut på att förena synsätten.

En annan utmaning är den infrastrukturella. 'Big data' förutsätter 'big commitments'! Som nämnts är stora digitala forskningsresurser en av de mest lovande produkterna av framtidens humanvetenskap. De har potential att generera ny forskning, utgöra central del i undervisningen, och skapa fönster mot samhället i stort. De är mötesplatser för forskare och discipliner och – framför allt – de representerar framtidens historiska källmaterial. I många fall kommer denna typ av resurser att vara kommande generationers främsta källa till kunskap om vår egen tid. Det är detta resonemang som bildar grunden för bl.a. de stora internationella satsningarna på digital dokumentation av immateriellt kulturarv (hotade språk, musiktraditioner, ritualer m.m.), som annars snart tystnar utan att lämna några spår efter sig. Ett bra exempel på sådana resurs- och minneskrävande faciliteter är multimediala språkkorpusar, där tidskoordinerade video-, audio-, text- och metadata-format tillsammans skapar en rik och dynamisk miljö för analys av en mängd vetenskapliga frågeställningar. Men dagens digitala data är faktiskt på många sätt mer sköra än sumeriska lertavlor, medeltida pergamentbrev, och ljudkassetter från 1970-talet. Mjukvaror och format är oftast kortlivade, och läsbarheten brukar upphöra efter bara några år. Digital lagring kräver stora och långsiktiga investeringar i stabil hårdvara i form av servrar, utveckling och underhåll av hållbara mjukvaror och format, samt utbildning av och kontinuitet i den tekniska expertisen på resurserna i fråga. Satsningarna kan inte bara gälla bevaring, utan måste också omfatta uppgradering, migrering, tillgängliggörande, användarvänlighet och interoperabilitet med andra resurser. Framförhållningen måste mätas i decennier, helst ännu längre. Diskussionen kring dessa frågor har nyss och lite yrvaket tagit fart i Sverige, och fortfarande saknas fasta strategier och faciliteter på såväl nationell som universitetsnivå. Flera andra länder ligger här långt före. Detta bör vara ett område med högsta prioritet i framtida satsningar.

En tredje utmaning har med den humanvetenskapliga forskningsuppgiftens spännvidd att göra. I vår iver att belysa och förklara våra egna i huvudsak moderna och urbana

förutsättningar och problem har vi delvis haft lätt att bortse ifrån att människans existens och erfarenheter sträcker sig långt bortom denna horisont. Inte sällan får västerlänningen agera måttstock för mänskligheten som helhet, och generaliseringar på basis av denna tämligen begränsade population har skapat en snedvriden bild av mänskliga yttringar inom vissa discipliner. Exempelvis har den i övrigt vetenskapligt rigorösa experimentella psykologin länge lidit av denna slagsida, slagkraftigt illustrerad i artikeln *The Weirdest People in the World?* av Joseph Henrich och kollegor (2010). En lång rad nyare studier visar istället på en enorm variation i hur individer och populationer kategoriserar, memorerar och resonerar om sin omvärld.

Ett annat talande exempel står att finna i Vetenskapsrådets förra ämnesöversikt för humaniora och samhällsvetenskap (2010, s. 5, 14). Där gjordes det klart att ett av den mänskliga historiens mest angelägna problem är att avlägsna analfabetismen. Läs- och skrivkunnet betraktas av oss som en självklarhet och analfabetism snarast som en sjukdom som till varje pris måste utraderas. Det är självklart att spridningen av läs- och skrivkunnet i många fall skapar förutsättningar för utveckling, medbestämmande och demokrati i dagens värld. Men den har också en baksida. Skrivkonsten är i evolutionära termer en sentida uppfinning, och den överväldigande majoriteten av världens språk saknar skriftsystem. Istället finns en rik kultur av muntligen överförda traditioner och kunskaper, med allt vad detta innebär i termer av minneskapacitet, kunskapssystem och verbala färdigheter. Alla väl värda brådskande vetenskapliga studier. Införandet av skrift – som ofta i sådana sammanhang innebär läs- och skrivkunnet i något annat språk än det egna – utgör ett hot mot dessa välanpassade inhemska kulturyttringar och i förlängningen mot samhällenas fortbestånd. Det finns samhällen i vilka rapportens påstående skulle uppfattas som provocerande nykolonialt. Och det finns forskare som värnar om skriftlösheten som ett värdefullt men hotat tillstånd av central betydelse för vår förståelse av vad det innebär att vara människa.

Det var länge en av antropologins nyckeluppgifter att just påminna den kunskapsförstörande och dikterande Västvärlden om att det fanns andra och radikalt annorlunda sätt att förhålla sig till världen. Dagens teknik och kommunikationer har gjort det möjligt även för andra discipliner att göra såväl djupgående som jämförande studier i annorlunda kulturmiljöer, och betoningen på mänsklig mångfald gör sig alltmer påmind inom bl.a. lingvistik, psykologi, arkeologi och genetik. Detta gryende vetenskapliga förhållningssätt ställer naturligtvis den humanvetenskapliga *Vilka är vi?*-frågan på sin spets och tvingar samtliga vetenskapsgrenar att begrunda sina referensramar. Måhända är detta humanvetenskapernas största och mest spännande uppgift och utmaning.

Referenser

- Henrich, Joseph, Steve J. Heine & Ara Norenzayan. 2010. The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences* 33:2-3.
- Ämnesrådet för humaniora och samhällsvetenskap. 2010. *Ämnesöversikter 2010*. Vetenskapsrådet.